

ОЗДОРОВЧА РЕКРЕАЦІЯ ТА МЕДИЧНИЙ ТУРИЗМ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я (НА ПРИКЛАДІ САНАТОРІЇВ М. ОДЕСИ)

WELLNESS RECREATION AND MEDICAL TOURISM OF THE UKRAINIAN BLACK SEA COAST (THE CASE OF SANATORIUMS IN ODESA)

У статті проведено аналіз і визначено специфіку поєднання оздоровчої рекреації та медичного туризму, а також релевантних управлінських викликів у межах Українського Причорномор'я, на прикладі санаторіїв Одеси. Акцентовано увагу на активізації в період пандемії COVID-19 фінансової підтримки санаторіїв державою, передусім у формі дотацій. На прикладі санаторіїв Одеси з'ясовано, що за своєю суттю українсько-причорноморський велнес-туризм є комплексним і містить у собі ознаки медичного, рекреаційного, оздоровчого та інших релевантних видів туризму. В статті обґрунтовано комплексне поєднання традиційних організаційно-економічних інструментів, зокрема контролю якості рекреаційних послуг, модернізації рекреаційної інфраструктури тощо, і додаткових заходів, передусім щодо забезпечення безпеки та комфорту відпочиваючих, у механізмі, спрямованому на усунення негативних наслідків пандемії COVID-19 в сфері оздоровчої рекреації та медичного туризму в Україні.

Ключові слова: оздоровча рекреація, медичний туризм, санаторій, управління, COVID-19, Українське Причорномор'я, Одеса.

In the article the specifics of combining wellness recreation and medical tourism, as well as relevant management challenges within the Ukrainian Black Sea region, on the example of Odesa resorts, that need to prioritize the interests of local residents over the interests of visitors as well as unloading Odesa by road transport to eliminate the negative, in particular the environmental consequences for recreation and tourism of the city are analyzed and determined. Accumulation and further targeted use of financial resources (due to tourist tax, fines for administrative violations, etc.) in the formation like a development fund of recreation and tourism and its collaboration with the environmental fund of the city is offered; as well as significant improvement of information management, aimed primarily at the systematic and open acquaintance of locals and visitors with the state of affairs in the field under study, in particular within the framework of ensuring the safety of vacationers, in accordance with ISO / PAS 5643:2021. Emphasis is placed on intensification in crisis conditions, currently during the COVID-19 pandemic, financial support of sanatoriums by the state, primarily in the form of grants, as well as modernization of children's health centers. On the example of Odesa sanatoriums, which continue the tradition of providing health and recreational services, it was found that in essence the Ukrainian-Black Sea wellness tourism is complex and includes features of medical, recreational, health and other relevant types of tourism. For its further development it is necessary to innovate and learn from the experience of economically developed countries, but traditions and mental features need to be protected and preserved, as they determine the authenticity and image of Ukrainian tourism. In the paper are also substantiated a comprehensive combination of traditional organizational and economic tools, including quality control of recreational services, modernization of recreational infrastructure, etc., and additional measures, primarily to ensure the safety and comfort of vacationers, in a mechanism aimed at eliminating the negative consequences of the COVID-19 pandemic in the sphere of wellness recreation and medical tourism in Ukraine.

Key words: wellness recreation, medical tourism, sanatorium, management, COVID-19, Ukrainian Black Sea region, Odessa.

УДК 338.48:614.215(477.7)

DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.73-26>

Шевченко Г.М.

д.е.н., старший науковий співробітник,
відділу економічного регулювання
природокористування
Державна установа
«Інститут ринку і економіко-екологічних
досліджень НАН України»

Shevchenko Hanna

State Organization "Institute of market
and economic&ecological researches
of the National Academy of Sciences
of Ukraine"

Постановка проблеми. Традиційні для міст Українського Причорномор'я санаторно-курортне лікування та оздоровча рекреація в призмі сучасної термінології перетинаються з поняттями медичного та «велнес»-туризму. В практичній площині, функціонування вітчизняних приморських санаторіїв потребує вдосконалень і відповідних управлінських рішень, спрямованих на підвищення їх конкурентоспроможності. В умовах трансформування внутрішнього рекреаційно-туристичного простору України, спричиненого геополітичними чинниками, починаючи з 2014 року, значно зросли потоки відпочиваючих до таких рекреаційно-географічних об'єктів, як Одеська затока. Відповідно, у місцевих санаторіїв з'явилися додаткові шанси для перетворення на рентабельні дестинації міжнародного рівня. Навіть в умовах пандемії COVID-19 ця теза не тільки не втратила актуальності, а навпаки стала ще більш значущою – у зв'язку з масштабним зростанням суспільної потреби у відновленні

здоров'я населення, в його фізичному, психічному та емоційному сенсах, а також у поєднанні з актуалізацією розвитку внутрішнього ринку рекреаційно-туристичних послуг в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед публікацій, присвячених питанням рекреації, туризму, оздоровлення та взаємозв'язку між ними, в межах цього дослідження проаналізовані роботи, що висвітлюють такі положення: природні ресурси як основа оздоровчого туризму [1]; велнес-туризм як чинник природозахисної діяльності [2]; екологічний контекст рекреації, туризму та пов'язаних із ними сфер сталого розвитку [3-6]; туризм як індикатор рівня демократії в часи пандемічної кризи [7] (а також рівня економічної розвиненості країни: так, в Україні в пандемічний період громадяни здатні подорожувати, проте вони обирають виїзний туризм не через цю здатність, а швидше через вищий комфорт послуг за кордоном за ті ж гроші, які можна витратити на

аналогічні послуги вдома); відновлення туристичних дестинацій під час кризи [8]; вплив екологічних конфліктів на соціально-економічні галузі, зокрема рекреацію [9]; рекреація й медичний туризм у країнах Східної Європи [10] тощо.

Поряд із вищезазначеним додаткових досліджень потребують питання, пов'язані зі сталим функціонуванням у нестабільних зовнішніх умовах об'єктів оздоровчої рекреації та медичного туризму, що зокрема розташовані на півдні України.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення специфіки поєднання оздоровчої рекреації та медичного туризму, а також релевантних управлінських викликів у межах Українського Причорномор'я, на прикладі санаторіїв Одеси.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рекреація є емоційно позитивною, соціально санкціонованою діяльністю, що спрямована на відновлення самопочуття та в цілому здоров'я індивіда, є супутньою з досвідом дозвілля та пов'язана з туристичною діяльністю [11]. Як важлива сфера соціально-економічного розвитку рекреація виконує у поєднанні з лікувальною сферою медико-біологічну функцію, що полягає, по-перше, у відновленні здоров'я захворілих, що потребують завершення лікування за допомогою курортологічних засобів; і, по-друге, в оздоровленні здорових індивідів шляхом усунення перевтоми, профілактики захворювань, зокрема професійних [12, с. 6].

Трансформації в туризмі в містах Східної Європи [13] призводять до так званого «нового» туризму. До нових форм туризму на пострадянському просторі відноситься також велнес-туризм. Ця форма туризму має декілька аспектів, які прямо пов'язані з мотивами туристів, а саме [14]: медичний (лікарні, клініки), фізичний (спа, масаж, йога), ескапізм та релаксація (пляж, гори), гедоністичний (фестивалі), психологічний (холістичні центри), духовний (паломництво, йога-ретрити), орієнтованість на громаду (добровільна робота, благодійні походи).

Туризм у пострадянських країнах Східної Європи [15] асоціюється переважно зі складним економічним (а також екологічним [16]) становищем цих країн і труднощами щодо переймання ними досвіду розвинених країн іншої частини Європи. Проте туризм у таких країнах як Україна має традиції планування та організації масового внутрішнього рекреаційно-лікувального туризму.

Медичний туризм в Україні користується попитом у туристів із Західної Європи [10], проте порівняно наприклад із Словенією чи Естонією цей попит є значно нижчим, ніж у цих країнах. Однією з причин цього є те, що в Україні медичний туризм не розвинений як окрема галузь, а поєднаний із рекреаційним туризмом, де рівень комфорту потребує підвищення до західноєвропейських стандартів.

У цьому дослідженні центром уваги є санаторії міста Одеси, що надають значний обсяг послуг із оздоровчої рекреації та медичного туризму на території Українського Причорномор'я. Більш широко так званий велнес-туризм (wellness tourism) в Одесі охоплює також його стихійну («дику») форму: самовільне встановлення наметів у парках і припляжній території, нерегульована оренда житла у місцевих мешканців тощо. Також окремі такі послуги включені в послуги готелів, інформацію про які можна знайти, наприклад, із поширених онлайн-порталів, зокрема booking.com [17]. Однак у цьому випадку йдеться швидше про специфіку всього готельного бізнесу приморського міста, спеціалізованого на рекреаційній діяльності. Проте це не означає, що туристи не можуть оселитися в одному із сотень готелів Одеси з частковими послугами велнес-туризму.

Як зазначається у роботі [18], оздоровчий туризм Одеси набув свого розвитку передусім завдяки якісним природним бальнеологічним ресурсам: муловим сульфідним грязям Куяльницького та інших лиманів, які мають бактерицидну та біологічну активність і широко застосовуються для лікування. Вода Чорного моря біля Одеси характеризується високою мінералізацією, до складу якої входять сіль, хлористий і сірчано-кислий магній, вуглекислий кальцій, солі йоду, бром, заліза та інші мікроелементи. Прибережжя Одеси – це полоса пляжів довжиною близько 19 км, яка є повноцінною рекреаційною зоною, що користується популярністю передусім у внутрішніх туристів, а також місцевих жителів. Місткість одеських пляжів складає близько 130 тис. місць (у період пандемії коронавірусу значно менше), що в умовах сезонного напливу туристів є недостатнім. Окрім пляжів та бальнеологічних ресурсів Одеса приваблює відпочиваючих як історико-культурна туристична локація, в якій протягом року проводиться багато національних і міжнародних фестивалів, таких як Одеський кінофестиваль, Свято гумору, День Одеси тощо.

Санаторії Одеси є маломісткими: в середньому один санаторій приймає одночасно 300 гостей. У своїй більшості збудовані ще в радянські часи, за умови їх реконструкції разом вони можуть приймати водночас близько 40 тисяч відпочиваючих влітку та вдвічі менше взимку. Крім того, ринок рекреаційних послуг охоплює споживачів короткострокового відпочинку, що приїждять в Одесу в основному зі столичного регіону. Якщо в 90-х роках їх чисельність складала близько 300 тис. осіб (із яких лише третина офіційно зареєстрована), і ця статистика трималася з незначними відхиленнями до 2014 року, то в період 2014-2019 років (більш детальна статистика за регіоном – у табл. 1) їх чисельність зросла щонайменше втричі за рахунок перерозподілу туристичних потоків з Криму.

Туризм і рекреація в Одеській області, 2011-2020 рр.

Роки	Показники												
	Колективні засоби розміщування			Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, що працювали влітку						Кількість туристів, які обслуговувалися туроператорами і турагентами			
	Кількість, од.	Кількість місць, од.	Кількість осіб, що перебували в них, ос.	Кількість, од., усього	У тому числі заклади оздоровлення	Кількість у них місць, од., усього	У тому числі у закладах оздоровлення	Кількість дітей, які перебували у закладах, ос., усього	У тому числі у закладах оздоровлення	Усього	У тому числі в'їзні туристи	У тому числі виїзні туристи	У тому числі внутрішні туристи
2015	647	61390	471515	686	22	12260	6073	113227	13854	45809	1126	33744	10939
2016	583	56716	514564	568	25	12342	7955	104604	19997	59077	2097	35749	21231
2017	529	53188	478104	556	21	11253	5844	105946	16621	72302	2103	44758	25441
2018	177	23427	289913	638	15	8972	5812	103513	16784	81381	2004	55296	24081
2019	187	26151	306474	640	14	9567	5388	102164	13602	99764	821	77197	21746
2020	147	21707	138618	–	–	–	–	–	–	28182	145	25201	2836
2020, у % до 2019	-21,4	-17,0	-54,8	–	–	–	–	–	–	-71,8	-82,3	-67,3	-87,0

Джерело: побудовано автором на основі [19]

Відповідно, якщо раніше кількісно стихійна та короткострокова рекреація перевищувала санаторно-курортний відпочинок вчетверо, то станом на 2019 рік – більше ніж у 20 разів [19].

Якщо раніше місцева влада намагалася обмежувати кількість туристів, які відвідують Одесу в літній сезон, принаймні автомобілістів, то наразі жодних заборон немає. Незважаючи на те, що значна кількість відпочиваючих виїздить за місто, одеські пляжі та вулиці залишаються перенавантаженими. Як наслідок, виникають проблеми з питною водою, побутовими відходами тощо. Ситуація з коронавірусом вимагає встановлення певного дистанціювання між туристами, а також підвищення санітарних вимог. Цією ситуацією слід скористатися для затвердження більшості відповідних правил і на майбутнє, у посткоронавірусний період.

Враховуючи вищенаведене, аналіз стану та особливостей функціонування одеських санаторіїв (табл. 2), а також рекреаційно-туристичної сфери загалом свідчить про таке:

– відсутній пріоритет інтересів місцевих жителів: у літній сезон вони надають перевагу відпочинку на вихідних на дачах або на пляжах за містом, оскільки місцеві пляжі перенавантажено приїжджими;

– у літній період Одесу відвідують десятки тисяч автомобілістів, що призводить до підвищення забруднення довкілля, а також збільшення навантаження на пропускну здатність міських доріг;

– не вистачає фінансових інвестицій, спрямованих у розвиток рекреації та туризму, з урахуванням соціальних та екологічних чинників;

– існують недоліки інформаційного забезпечення досліджуваної сфери, зокрема в межах забезпечення безпеки відпочиваючих, у зв'язку з пандемією коронавірусу [20];

– недостатньою є державна підтримка санаторіїв, зокрема дитячих оздоровчих центрів, таких як «Молода Гвардія» тощо.

Не менш популярними, проте більше серед певної цільової групи відпочиваючих є так звані відомчі санаторії, зокрема клінічний санаторій «Аркадія» тощо. Також деякі заклади, зокрема санаторій ім. Горького, санаторій «Лермонтовський» належать до мережі ПАТ лікувально-оздоровчих закладів профспілок України «Укрпрофоздоровниця», що потребує організаційного переформатування та, відповідно, окремого дослідження.

Проекціюючи проблеми одеських санаторіїв у площину функціонування рекреаційно-туристичної сфери на рівні країни, пропонуємо поєднати традиційний організаційно-економічний інструментарій із управлінням змінами в сфері оздоровчої рекреації, що дозволяє комплексно вирішувати питання, що виникають у цій сфері в умовах пандемії коронавірусу (рис. 1).

Позитивним моментом у контексті системного вирішення проблемних питань, пов'язаних із негативним впливом наслідків пандемії COVID-19 на взаємопов'язані сфери гостинності, туризму, рекреації, курортів та оздоровлення в Україні, є створення (2019 року, за ініціативою ЄБРР і за участі зовнішніх партнерів, а також інтенсифікації взаємодії стейкхолдерів) та наразі оновлення програм-

**Послуги оздоровчої рекреації та медичного туризму
найбільш популярних санаторіїв Одеси, 2021 р.**

Санаторій*	Оцінка, бали	Ціна послуги, грн/ос./доба	Спеціалізація / послуги	
			Оздоровча рекреація (послуги)**	Медичний туризм (хвороби)***
Куяльник	3.4 (223 оцінки)	880****	ГП, БЛ, ПВ, ДВ, ФТ, ІР, ЛФ, ДШ, СК, РТ, МТ, ПТ	НС, ЗХ, РП, ЗШ, ХС, ДЗ, БП, ХК
Лермонтовський	3.5 (90 оцінок)	850****	ГП, ФТ, ЛФ, МТ, ДВ, ПТ, ТЛ, ОТ, АТ, М	ОР, ЗС, НС, МР, ОВ
Біла Акація	3.5 (60 оцінок)	1600****	ГП, Ф, ЛТ, ЛФ, М, ФТ, БЛ, ДТ, СД	ЕХ, О, ОР, ЗС
Одеса	3.7 (76 оцінок)	1355****	КТ, Т, СК, ДВ, ОТ, ГП, А	НС, ЗС, ГУ, ОР, ХК, ДС
Maristella Club	4.3 (23 оцінки)	4500	АА, РТ, ІХ (wellness меню), М, ДВ, ДШ (SPA-меню), МЛ (medical-меню)	ДС, ЗС, НС, ЕХ, ОР, МР, ОВ
Горького	3.5 (139 оцінок)	1300****	ГП, ФТ, ЛФ, М, СД, ПТ, Р	ХТ, ЗС, О, НС, ОР, ДС, ЕХ
Імені Чкалова	3.7 (47 оцінок)	380	ГП, БЛ, ДВ, СЛ, ПР, ЛФ, М, ІР, ФТ, ЛТ, МЛ	ЗС, ЕХ, ДС, НС, ХТ, БП, ГУ
Одеський	3.3 (76 оцінок)	850****	ДТ, Р, ІР, М, ЛТ, ФТ, СЛ, ДВ, ДШ, ГП	ХТ, ОР, ХК, ДС, ЕХ, ГУ, НС

*Популярність у туристів і ціна стандартного номера (у сезон).

** А – аеротерапія; АА – аквааеробіка; АТ – аутогемотерапія; БЛ – бальнеолікування (ванни з лікарськими добавками, гідромасаж); ГП – грязьові процедури; ДВ – душі, ванни (наприклад, радонові); ДТ – дієтотерапія на підставі мінеральних вод; ДШ – душ Шарко; ІР – інгаляції для профілактики, лікування респіраторних захворювань; ІХ – розробка індивідуальної системи харчування; КТ – кліматотерапія; ЛТ – лазеротерапія; ЛФ – лікувальна фізкультура; М – кілька видів масажів; МЛ – медикаментозне лікування (використання вітамінних, ферментних та інших препаратів, біостимуляторів тощо); МТ – механотерапія; ОТ – озонотерапія; ПВ – полостне водолікування; ПР – санація порожнини рота; ПТ – психотерапія; Р – рефлексотерапія; РТ – реабілітаційний тренажер; СД – стоматологічна допомога (лікування пародонту тощо); СК – соляна кімната; СЛ – світлолікування; Т – теренкур; ТЛ – тракційне лікування; Ф – фітотерапія; ФТ – фізіотерапія (магнітотерапія, електросон тощо).

*** БП – безпліддя, простатити, імпотенція; ГУ – хвороби гінекології та урології; ДЗ – дитячі захворювання; ДС – хвороби дихальної системи; ЕХ – ендокринні хвороби; ЗС – захворювання серця і судин; ЗХ – різні захворювання хребта; ЗШ – захворювання шкіри; МР – медична реабілітація; НС – неврити і хвороби нервової системи; О – офтальмологічні проблеми; ОВ – оздоровлення вагітних і підтримка майбутніх мам під час різних патологій виношування плоду; ОР – проблеми опорно-рухового апарату; РП – ревматичні поліартрити, артрити, артрози; ХК – хвороби кровообігу; ХС – хвороби суглобів; ХТ – хвороби системи травлення.

****Лікування (а також дієтичне харчування) включено в ціну

Джерело: складено автором на основі [21; 22]

ного документу національного рівня «Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні», згідно з якою адаптація міжнародного досвіду, пов'язаного передусім із таким [24]: гарантії забезпечення ринку послуг, зокрема у формі програм лояльності; забезпечення безпеки та збереження здоров'я відпочиваючих; оптимізація персоналу організацій із забезпеченням законодавчо затверджених прав працівників галузі; переорієнтування на поточне управління активами та відмова від капітальних інвестицій. Зважаючи на те, що пандемічний період може досить швидко змінитися на післяпандемічний, доцільним є також упровадження державних регіональних програм забезпечення середньострокового інвестування проєктів у межах сприяння оздоровлення населення.

Практична значущість результатів дослідження представлена відповідними пропозиціями відповідно до етапів Дорожньої карти протягом 2022-2030 років – табл. 3 (з урахуванням: [25-29]).

З урахуванням попереднього досвіду досліджень (зокрема [30; 31]), комплекс інструментів і заходів організаційно-економічного механізму управління змінами в сфері сталого туризму та оздоровчої рекреації в умовах пандемії коронавірусу, з орієнтуванням на їх ефективне використання в постпандемічний період, має включати таке: усунення невідповідності якісних характеристик (у тому числі рівня безпеки та комфортності) та специфіки функціонування рекреаційної інфраструктури міжнародним нормам і стандартам; посилення обґрунтованості регулювання цін на санаторно-курортні послуги; значне зниження (з огляду на законодавчо визнану потребу пріоритетного розвитку сфер оздоровчої рекреації та природного туризму) податкового тиску на рекреаційно-туристичні організації тощо; стимулювання відповідальної підприємницької активності в сфері оздоровчої рекреації та медичного туризму тощо.

Висновки з проведеного дослідження. В результаті проведеного дослідження визна-

чено специфіку поєднання та ситуативні управлінські виклики щодо оздоровчої рекреації та медичного туризму Українського Причорномор'я,

на прикладі санаторіїв Одеси, що потребують: встановлення пріоритетності інтересів місцевих жителів у порівнянні з інтересами приїжджих; роз-

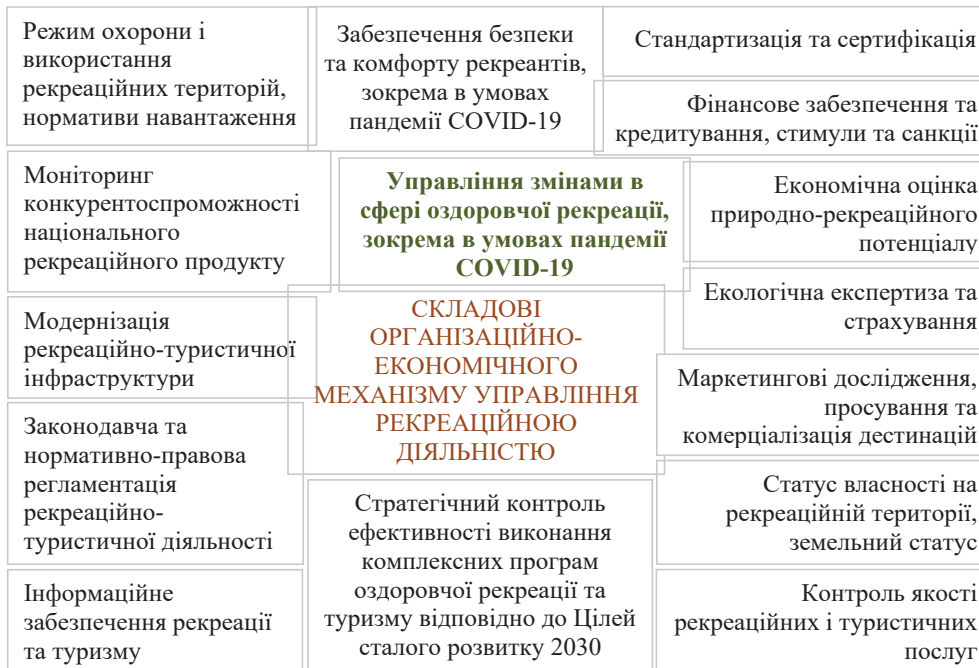

Рис. 1 Управління змінами в сфері оздоровчої рекреації, зокрема в умовах пандемії COVID-19, як складова організаційно-економічного механізму управління рекреаційною діяльністю

Джерело: розроблено автором на основі [23]

Таблиця 3

Імплементування пропозицій в оновлену «Дорожню карту конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні»

Етап	Фрагмент змісту	Пропозиції
Реорганізація та формування механізму (2021-2022)	Ініціювання довгострокових процесів з укріплення потенціалу	– Вимірювання готовності до змін у сфері оздоровчої рекреації, в межах досягнення релевантних Цілей сталого розвитку в Україні; – порівняльне оцінювання рекреаційних очікувань, із урахуванням таких показників: самооцінюваний рівень доходів; відсоток витрат на рекреацію; вплив факторів, що стримують діяльність у рекреаційній сфері; змінюваності цін на рекреаційні послуги; рівень тривожності населення, що може бути прямо пов'язаною з наслідками пандемії COVID-19; відсотку спрямування доходів на рекреацію.
Підвищення інформованості (2022-2026)	Розробка системи планування та створення передумов для розвитку туристичних продуктів і підвищення капітальних інвестицій	– Двовимірний модель прийняття управлінських рішень щодо інвестування в рекреаційну сферу за регіонами України, що враховує такі показники: рівень доходів; відсоток витрат на рекреацію; самооцінюваний рівень здоров'я населення; рівень впливу захворюваності на працездатність; інвестиції в рекреацію регіону на особу; – планування розвитку оздоровчої рекреації на основі оптимізаційної моделі, що дозволяє враховувати зміни за такими параметрами: площі рекреаційних земель; кількість людських/фінансових ресурсів; ціни на рекреаційні послуги за їх видами.
Капітало-вкладення та розробка продуктів (2027-2030)	Повно-функціональна трирівнева організація туризму (національні – регіональні – місцеві туристичні організації)	– Концепція управління змінами в сфері оздоровчої рекреації в умовах пандемії COVID-19, що враховує релевантні зміни в межах різнорівневої взаємодії для обґрунтування мотивованих управлінських рішень; – комплексне поєднання традиційних організаційно-економічних інструментів і додаткових заходів, спрямованих на усунення негативних наслідків пандемії COVID-19 в сфері оздоровчої рекреації.

Джерело: розроблено автором на основі [24, с. 21-27]

вантаження Одеси автомобільним транспортом для усунення негативних, зокрема екологічних наслідків для рекреації та туризму міста; акумулювання та подальше цільове використання фінансових засобів (за рахунок туристичного збору, штрафів за адмінпорушення тощо) в утворенні на кшталт фонду розвитку рекреації та туризму та його колаборації з екологічним фондом міста; суттєве вдосконалення інформаційного менеджменту, спрямованого передусім на систематичне та відкрите ознайомлення місцевих і приїжджих зі станом справ у досліджуваній сфері, зокрема в межах забезпечення безпеки відпочиваючих, відповідно до стандартів ISO/PAS 5643:2021; активізація в кризових умовах, наразі в період пандемії COVID-19, фінансової підтримки санаторіїв державою, передусім у формі дотацій; модернізація дитячих оздоровчих центрів.

Отже, на прикладі санаторіїв Одеси, що продовжують традиції надання оздоровчо-рекреаційних послуг, з'ясовано, що за своєю суттю українсько-причорноморський велнес-туризм є комплексним і містить у собі ознаки медичного, рекреаційного, оздоровчого та інших релевантних видів туризму. Для його подальшого розвитку необхідними є інновації та запозичення досвіду економічно розвинених країн, проте традиції та ментальні особливості потребують свого захисту та збереження, оскільки вони визначають автентичність та імідж українського туризму.

В статті також обґрунтовано комплексне поєднання традиційних організаційно-економічних інструментів, зокрема контролю якості рекреаційних послуг, модернізації рекреаційної інфраструктури тощо, і додаткових заходів, передусім щодо забезпечення безпеки та комфорту відпочиваючих, у механізмі, спрямованому на усунення негативних наслідків пандемії COVID-19 в сфері оздоровчої рекреації та медичного туризму в Україні.

Публікація містить результати досліджень, проведених у межах іменної стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук за 2021 рік (0121U113482).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Steckenbauer G.C., Tischler S., Hartl A., Pichler C. A model for developing evidence-based health tourism: the case of "Alpine health region Salzburg, Austria". *Tourism, health, wellbeing and protected areas* / eds. I. Azara et al. CABI, 2018. P. 69–81. <https://doi.org/10.1079/9781786391315.0069>
2. Albuquerque H., Ferreira da Silva A.M., Martins F., Pichler C. Wellness tourism as a complementary activity in salt pans regeneration. *Tourism, health, wellbeing and protected areas* / eds I. Azara et al. CABI, 2018. P. 56–68. <https://doi.org/10.1079/9781786391315.0056>
3. Грищенко В. Ф. Екологізація міжнародних отношень як фактор формування економіче-

ского потенциала территории. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2004. № 9. С. 170–174.

4. Petrusenko M., Burkynskyi B., Shevchenko H., Baranchenko Y. Towards sustainable development in a transition economy: The case of eco-industrial parks in Ukraine. *Environmental Economics*. 2021. Vol. 12, № 1. P. 149–164. [http://dx.doi.org/10.21511/ee.12\(1\).2021.13](http://dx.doi.org/10.21511/ee.12(1).2021.13)

5. Gryshchenko V. F., Dreval O. Y., Gryshchenko I. V. Organizational & economic grounds for region's export-import potential management taking into account the requirements of environmental security. *Actual Problems in Economics*. 2012. Vol. 133, № 7. P. 132–145.

6. Shevchenko H., Petrusenko M., Burkynskyi B., Khumarova N., Kodzhebash A. Input-output analysis of recreational assets within the inclusive sustainable development in Ukraine. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. Vol. 8, № 3. P. 90–109. [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(5\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(5))

7. Jiricka-Puerrer A., Brandenburg C., Proebstl-Haider U. City tourist pre- and post-covid-19 pandemic – Messages to take home for climate change adaptation and mitigation? *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*. 2020. № 31. 100329. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2020.100329>

8. Beirman D. Restoring tourism destinations in crisis: A strategic marketing approach. New York: Routledge, 2020. 304 p. <https://doi.org/10.4324/9781003117148>

9. Petrusenko M. M., Voroshylo L. S. Environmental-economic conflict: conceptual complexity and management issues. *Economic Processes Management: International Scientific E-Journal*. 2015. № 3. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/42346> (Last accessed: 23.02.2022)

10. Lubowiecki-Vikuk A., Dryglas, D. Medical tourism services and medical tourism destinations in Central and Eastern Europe – the opinion of Britons and Germans. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*. 2019. Vol. 32, № 1. P. 1256–1274. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1627892>

11. Simmons D. G. Recreation. *Encyclopedia of tourism* / ed. by J. Jafari. London: Routledge, 2000. P. 488–490.

12. Гидбут А. В., Мезенцев А. Г. Курортно-рекреационное хозяйство (региональный аспект). Москва: Наука, 1991. 94 с.

13. Light D., Crețan R., Voiculescu S., Jucu I.S. Introduction: Changing Tourism in the Cities of Post-communist Central and Eastern Europe. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 2020. Vol. 22, № 4. P. 465–477. <https://doi.org/10.1080/19448953.2020.1775405>

14. Smith, M., Kelly, C. Wellness Tourism. *Tourism Recreation Research*. 2006. Vol. 31, № 1, P. 1–4. <https://doi.org/10.1080/02508281.2006.11081241>

15. Banaszkiwicz M., Graburn N., Owsianowska S. Tourism in (Post)socialist Eastern Europe. *Journal of Tourism and Cultural Change*. 2017. Vol. 15, № 2. P. 109–121. <https://doi.org/10.1080/14766825.2016.1260089>

16. Петрушенко Н. Н. Особенности управления экологическими противоречиями в экономических системах. *Вестник Адыгейского государственного университета. Серія «Економіка»*. 2013. Вып. 3, № 127. С. 37–44.

17. Готелі в Україні. Booking.com : веб-сайт. URL: <https://www.booking.com/searchresults.uk.html> (дата звернення: 21.12.2021).

18. Одеса: місто – агломерація – портово-промисловий комплекс / під ред. О. Г. Топчієва. Одеса : АО БАХВА, 1994. 360 с.

19. Головне управління статистики в Одеській області : веб-сайт. URL: <http://od.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 21.12.2021).

20. ISO/PAS 5643:2021. Tourism and related services – Requirements and guidelines to reduce the spread of Covid-19 in the tourism industry. *International Organization for Standardization* : website. URL: <https://www.iso.org/standard/81500.html> (Last accessed: 05.02.2022).

21. Санаторії Одеси. *Санаторії України* : веб-сайт. URL: <https://sanatorii.in.ua/sanatorii-odessa/> (дата звернення: 21.12.2021).

22. Путівки на кращі курорти України. *Vsesanatorii.com* : веб-сайт. URL: <https://vsesanatorii.com/ua/sanatorii-odessa/> (дата звернення: 21.01.2022).

23. Шевченко Г.М. Принципи побудови організаційно-економічного механізму формування та використання природно-рекреаційного потенціалу території. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2007. № 1. С. 60–66. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/1866> (дата звернення: 21.01.2022).

24. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні. Оновлення документу «Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні». *EBRD. HDC. Національна туристична організація України*. 23.06.2020. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf> (дата звернення: 21.12.2021).

25. Вимоги та рекомендації щодо запобігання поширенню COVID-19 в сфері туризму. 2021. *НТОУ; USAID* : веб-сайт. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-guidelines-03-08-2021-%D1%81ovid19.pdf> (дата звернення: 21.12.2021).

26. Прокопенко О. В., Петрушенко М. М. Системно-синергетичний підхід до управління екологічними протиріччями на територіальному рівні. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 1. С. 254–266. URL: <https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/en/journals/2013/1/254-266> (дата звернення: 21.12.2021).

27. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листоп. 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 21.12.2021).

28. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лют. 1994 р. № 4004-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text> (дата звернення: 21.12.2021).

29. Про курорти : Закон України від 5 жовт. 2000 р. № 2026-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text> (дата звернення: 21.12.2021).

30. Шевченко Г. М. Організаційно-економічний механізм формування та використання природно-рекреаційного потенціалу території : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06 / СумДУ. Суми, 2008. 216 с.

31. Петрушенко М. М., Бондар Т. В., Гриценко Т. Г. Принципи моделювання організаційно-економіч-

ного механізму екологізації промислового підприємства. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2011. № 1. С. 72–82. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/17173/1/11.pdf> (дата звернення: 11.02.2022).

REFERENCES:

1. Steckenbauer G. C., Tischler S., Hartl A., Pichler C. (2018) A model for developing evidence-based health tourism: the case of “Alpine health region Salzburg, Austria”. In I. Azara et al. (Eds.), *Tourism, health, wellbeing and protected areas* (pp. 69–81). CABI. <https://doi.org/10.1079/9781786391315.0069>

2. Albuquerque H., Ferreira da Silva A. M., Martins F., Pichler C. (2018) Wellness tourism as a complementary activity in salt pans regeneration. In I. Azara et al. (Eds.), *Tourism, health, wellbeing and protected areas* (pp. 56–68). CABI. <https://doi.org/10.1079/9781786391315.0056>

3. Gryshchenko V. F. (2004) Ekologizatsiya mezhdunarodnykh otnosheniy kak faktor formirovaniya ekonomicheskogo potentsiala territorii [Ecologization of international relations as a factor in the formation of the economic potential of the territory]. *Visnyk Sums'kogo derzhavnogho universytetu. Seriya "Ekonomika"*, no. 9, pp. 170–174. (in Russian)

4. Petrusenko M., Burkynskyi B., Shevchenko H., Baranchenko Y. (2021) Towards sustainable development in a transition economy: The case of eco-industrial parks in Ukraine. *Environmental Economics*, vol. 12, no. 1, pp. 149–164. [http://dx.doi.org/10.21511/ee.12\(1\).2021.13](http://dx.doi.org/10.21511/ee.12(1).2021.13)

5. Gryshchenko V. F., Dreval O. Y., Gryshchenko I. V. (2012) Organizational & economic grounds for region's export-import potential management taking into account the requirements of environmental security. *Actual Problems in Economics*, vol. 133, no.7, pp. 132–145.

6. Shevchenko H., Petrusenko M., Burkynskyi B., Khumarova N., Kodzhebash A. (2021) Input-output analysis of recreational assets within the inclusive sustainable development in Ukraine. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, vol. 8, no. 3, pp. 90–109. [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(5\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(5))

7. Jiricka-Puerrer A., Brandenburg C., Proebstl-Haider U. (2020) City tourist pre- and post-covid-19 pandemic – Messages to take home for climate change adaptation and mitigation? *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, no. 31, 100329. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2020.100329>

8. Beirman D. (2003) *Restoring tourism destinations in crisis. A strategic marketing approach*. New York: Routledge.

9. Petrusenko M. M., Voroshylo L. S. (2015) Environmental-economic conflict: conceptual complexity and management issues. *Economic Processes Management: International Scientific E-Journal*, no. 3. Available at: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/42346> (accessed 23 February 2022).

10. Lubowiecki-Vikuk A., Dryglas D. (2019) Medical tourism services and medical tourism destinations in Central and Eastern Europe – the opinion of Britons and

- Germans. *Economic Research-Ekonomiska Istraživanja*, vol. 32, no. 1, pp. 1256–1274. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2019.1627892>
11. Simmons D. G. (2000) Recreation. In J. Jafari (Ed.), *Encyclopedia of tourism* (pp. 488–490). London: Routledge.
 12. Gidbut A. V., Mezentsev A. G. (1991) *Kurortno-rekreatsionnoe khozyaystvo (regional'nyy aspekt)* [Resort and recreational economy (regional aspect)]. Moscow: Nauka. (in Russian)
 13. Light D., Crețan R., Voiculescu S., Jucu I.S. (2020) Introduction: Changing Tourism in the Cities of Post-communist Central and Eastern Europe. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, vol. 22, no. 4, pp. 465–477. <https://doi.org/10.1080/19448953.2020.1775405>
 14. Smith M., Kelly C. (2006) Wellness Tourism. *Tourism Recreation Research*, vol. 31, no. 1, pp. 1–4. <https://doi.org/10.1080/02508281.2006.11081241>
 15. Banaszkiwicz M., Graburn N., Owsianowska S. (2017) Tourism in (Post)socialist Eastern Europe. *Journal of Tourism and Cultural Change*, vol. 15, no. 2, pp. 109–121. <https://doi.org/10.1080/14766825.2016.1260089>
 16. Petrushenko N. N. (2013) Osobennosti upravleniya ekologicheskimi protivorechiyami v ekonomicheskikh sistemakh [Features of managing environmental contradictions in economic systems]. *Vestnik Adygeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya "Ekonomika"*, vol. 3, no. 127, pp. 37–44. (in Russian)
 17. Booking.com. (n.d.) *Ghoteli v Ukraini* [Hotels in Ukraine]. Available at: <https://www.booking.com/searchresults.uk.html> (accessed 21 December 2021). (in Ukrainian)
 18. Topchiev O. G. (1994) *Odesa: misto – aghlomeracija – portovo-promyslovyy kompleks* [Odessa: city – agglomeration – port-industrial complex]. Odesa: AO BAKHVA. (in Ukrainian)
 19. Gholovne upravlinnja statystyky v Odeskij oblasti [Main Department of Statistics in Odessa region]. (n.d.) Available at: <http://od.ukrstat.gov.ua/> (accessed 21 December 2021). (in Ukrainian)
 20. ISO/PAS 5643:2021. (2021) *Tourism and related services – Requirements and guidelines to reduce the spread of Covid-19 in the tourism industry*. Available at: <https://www.iso.org/standard/81500.html> (accessed 05 February 2022)
 21. Sanatoriums of Ukraine. (n.d.) *Sanatoriji Odesy* [Sanatoriums of Odessa]. Available at: <https://sanatorii.in.ua/sanatorii-odessa/> (accessed 21 December 2021). (in Ukrainian)
 22. Vsesanatorii.com. (n.d.) *Putivky na krashhi kurorty Ukrainy* [Vouchers to the best resorts of Ukraine]. Available at: <https://vsesanatorii.com/ua/sanatorii-odessa/> (accessed 21 January 2022). (in Ukrainian)
 23. Shevchenko H. M. (2007) Pryncypy pobudovy orghanizacijno-ekonomichnogho mekhanizmu formuvannja ta vykorystannja pryrodno-rekreacijnogho potencialu terytoriji [The principles of construction the organizational-economic mechanism of forming and using the nature-recreational potential of the territory]. *Visnyk Sums'kogho derzhavnogho universytetu. Serija Ekonomika*, no. 1, pp. 60–66. Available at: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/1866> (accessed 21 January 2022). (in Ukrainian)
 24. National Tourist Organization of Ukraine. (2020) *Pandemija COVID-19 ta jiji naslidky u sferi turizmu v Ukraini. Onovlennja dokumentu «Dorozhnja karta konkurentospromozhnogho rozvytku sfery turizmu v Ukraini»* [The COVID-19 pandemic and its implications for tourism in Ukraine. Update of the document "Roadmap for competitive development of tourism in Ukraine"]. Available at: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf> (accessed 21 December 2021). (in Ukrainian)
 25. National Tourist Organization of Ukraine. (2021) *Vymoghy ta rekomendaciji shhodo zapobighannja poshyrennju COVID-19 v sferi turizmu* [Requirements and recommendations for preventing the spread of COVID-19 in the field of tourism]. Available at: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-guidelines-03-08-2021-%D1%81ovid19.pdf> (accessed 21 December 2021). (in Ukrainian)
 26. Prokopenko O. V., Petrushenko M. M. (2013) Systemno-synergetychnyj pidkhid do upravlinnja ekologichnymy protyrichchjamy na terytorialnomu rivni [Systems-synergetic thinking to the environmental conflicts management at the territorial level]. *Marketing and Management of Innovations*, no. 1, pp. 254–266. Available at: <https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/en/journals/2013/1/254-266> (accessed 21 December 2021). (in Ukrainian)
 27. Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorov'ja : Zakon Ukrainy [Fundamentals of Ukrainian legislation on health care: Law of Ukraine]. 19.11.1992. № 2801-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (accessed 21 December 2021). (in Ukrainian)
 28. Pro zabezpechennja sanitarnogho ta epidemichnogho blaghopoluchchja naseleennja : Zakon Ukrainy [On ensuring the sanitary and epidemic well-being of the population: Law of Ukraine]. 24.02.1994. № 4004-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text> (accessed 21 December 2021). (in Ukrainian)
 29. Pro kurorty : Zakon Ukrainy [On resorts: Law of Ukraine]. 5.10.2000. № 2026-III. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text> (accessed 21 December 2021). (in Ukrainian)
 30. Shevchenko H. M. (2008). *Orghanizacijno-ekonomichnyj mekhanizm formuvannja ta vykorystannja pryrodno-rekreacijnogho potencialu terytoriji* [Organizational-economic mechanism of formation and use of natural-recreational potential of the territory] (Cand. econ. science Thesis), Sumy: Sumy State University. (in Ukrainian)
 31. Petrushenko M. M., Bondar T. V., Gritsenko T. G. (2011) Pryncypy modeljuvannja orghanizacijno-ekonomichnogho mekhanizmu ekologhizaciji promyslovogho pidpryjemstva [Principles of modeling the organizational and economic mechanism of greening of an industrial enterprise]. *Visnyk Sums'kogho derzhavnogho universytetu. Serija "Ekonomika"*, no 1, pp. 72–82. Available at: [https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/17173/1/11.pdf](https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/17173/1/11.pdf) (accessed 11 February 2022). (in Ukrainian)